

УДК 342.11

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.23>

НОРМА ВИБОРЧОГО ПРАВА УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ОЗНАКИ ТА ЗМІСТ

Натуркач Р.П.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Натуркач Р.П. Норма виборчого права України: окремі ознаки та зміст.

Автор визначає, що на певному етапі суспільного розвитку виникає потреба впорядкувати існуючі в ньому відносини. Неможливо уявити людське суспільство без регуляції поведінки певними зразками, моделями, масштабом. Вони складаються в результаті частого повторення правила, на які орієнтовано суспільство.

Норми виборчого права як складової конституційного права України відображають у своїй сукупності характер і зміст цієї галузі права. З цієї причини їх іноді порівнюють із клітинами як фундаментальним принципом будь-якого живого організму, біологічної системи.

Враховуючи безсумнівну першість норми виборчого права щодо інших структурних елементів виборчого права України, а саме дослідження сутності, змісту та правових характеристик та особливостей побудови є своєрідним «ключем» до пізнання інститутів та інших складових правових норм виборчого законодавства України. виборче законодавство в цілому.

Вказується, виявлення характеру та змісту норм виборчого права як первинних складових елементів однієї підсистеми права передбачає визначення правової категорії. Йдеться не лише про визначення норми виборчого права, а й про наповнення її належним юридичним змістом, а також про визначення основних обставин, що обтяжують відповідальність досліджуваної складової виборчого законодавства України.

Таким чином, до системи загальних ознак норм виборчого права України віднести наступні: 1) пріоритетність у національній правовій системі; 2) установчий характер; 3) публічно-політичний зміст; 4) система суб'єктів нормотворення та нормозастосування; 5) безпосередність дії; 6) найвища юридична сила; 7) особлива джерельна база; 8) специфічність структури; 9) гарантованість.

Норми виборчого права, будучи різновидом конституційно-правових норм і володіючи загальними їх властивостями, відрізняються притаманними тільки їм оригінальними ознаками, зокрема: 1) специфіка, зумовлена змістом предмету правового регулювання; 2) норми виборчого права мають яскраво виражений політичний характер; 3) специфічне коло адресатів норм ви-

борчого права; 4) норми виборчого права утворюють комплексну підгалузь права, що об'єднує державно-правові, адміністративно-правові, фінансово-правові, кримінально-правові норми, а також норми ряду інших галузей національного права України; 5) своєрідність зовнішнього юридичного оформлення норм виборчого права.

Ключові слова: виборче право, суб'єктивне виборче право, джерела виборчого права, норма виборчого права.

Naturkach R. Norm of election law of Ukraine: separate characters and content.

Author determines to a certain stage of social development there is a need to streamline existing relationships in it. It is impossible to imagine human society without regulation of behavior by certain samples, models, scale. They also made as a result of frequent repetition, the rules to which future oriented society.

The rules of electoral law as a component of the constitutional right of Ukraine reflect in their entirety the nature and content of this area of law. For this reason they are sometimes compared to the cells as the fundamental principle of any living organism, the biological system.

Given the undoubted primacy norm of electoral law for other structural elements of the electoral law of Ukraine, namely the study of the nature, content and legal characteristics and features of the construction is a kind of "key" to the knowledge institutes and other components of the electoral law in general.

Identifying the nature and content of the rules of electoral law as a primary constituent elements of the same sub-system of law involves a determination of the legal category. This is not only a definition of the rules of electoral law, but also about filling it with the proper legal meaning, as well as identifying the main aggravating circumstances studied component of electoral law Ukraine.

Thus, the rules of the common signs of electoral law Ukraine include the following: 1) priority in the national legal system, and 2) the nature of the installation, and 3) public-political content, and 4) the system of rule-making entities and norm, and 5) immediacy, 6) the highest legal force; 7) special source base 8) specificity patterns, 9) guaranteed.

The rules of electoral law, as a kind of constitutional law and having their general properties, characteristic only differ in their original features, including: 1) specificity, due to the content of the subject of legal regulation, and 2) the rules of electoral law have a pronounced political character, and 3) Specify the range mailing provisions of electoral law, and 4) the rules of electoral law form a complex subsector law that combines state-legal, administrative, legal, financial, legal, criminal law and the rules of a number of other sectors of the national law of Ukraine, 5) the identity outside legalization provisions in the election law.

Key words: election law, subjective election law, sources of election law, election law norm.

Постановка проблеми. Вибори – це важливий інститут безпосередньої форми демократії, які мають основоположне значення для забезпечення легітимності державної влади, становлення й розвитку громадянського суспільства, формування державності на демократичних, правових засадах. Вони забезпечують репродукцію, оновлення органів державної влади та місцевого самоврядування на демократичних засадах, їх ротацію відповідно до волі українського народу.

Розвиток сучасного суспільства характеризується найбільшими перетвореннями держави та її правової системи. В останнє десятиліття формування державних органів у ряді зарубіжних країн, порядок організації та проведення виборів привертають пильну увагу з боку суспільства. Головна мета – забезпечення справжньої свободи волевиявлення виборців під час виборів як вищих органів у структурі державної влади так і місцевих органів влади.

2024-тий називають роком виборів. Вперше в історії настільки велика кількість виборців голосуватиме у понад 40 країнах. Серед держав, де відбудуться вибори, є такі гіганти як Індія, США, Індонезія, Пакистан, Мексика. Пройдуть вибори і в низці європейських країн, таких як Британія, Австрія, Молдова та Грузія, а громадяни країн ЄС оберуть Європарламент.

Норми виборчого права, як і конституційного права в цілому, виражають волю народу та політику держави, а також є формою їх об'єктивізації та показником розвитку безпосередньої демократії і ставлення держави до її здійснення і гарантування, і обмежувати їх лише нормами Основного закону та законами України є не виправданим, оскільки значна маса нормативних актів, які не мають сили закону, регулюють виборчі правовідносини та є джерелами виборчого права України, а міжнародні стандарти у сфері виборів здійснюють безпосередній вплив на вдосконалення національного виборчого законодавства.

Аксіоматично, категорія «виборче право» є багатоаспектною та має ряд значень. Як прави-

ло, українські та зарубіжні вчені-конституціоналісти традиційно розглядають виборче право в його суб'єктивному та об'єктивному значеннях. Інакше кажучи, виборче право розуміється сучасними правознавцями як індивідуальне та колективне конституційне право на формування представницьких органів та обрання відповідних посадових осіб або ж як складовий елемент (складник) системи конституційного права України як провідної галузі національного публічного права.

При цьому, проблема поняття норма виборчого права є доволі актуальною, оскільки визначення норми права в конституційному праві й навіть у загальній теорії права і відповідно їх класифікація є переважно умовними. З таких позицій дослідження норми виборчого законодавства є актуальним та перспективним. Також незважаючи на те, що упродовж останніх років у вітчизняній науковій літературі з'явилося чимало робіт науковців та практиків, присвячених дослідженню норми виборчого права (це, зокрема, праці Д.М. Бєлова, Ю.М. Бисаги, В.В. Кравченка, О.В. Лавриновича, О.В. Марцеляка, В.Ф. Погорілка, М.М. Рябця, М.І. Ставнійчук, Ю.М. Тодики, О.Ю. Тодики, О.Ф. Фрицького, В.М. Шаповала та інших), проте в сучасній науці конституційного права аналізоване питання залишається не достатньо дослідженим.

Виходячи з вищенаведеного, нашим **завданням** є визначення різновидів норм виборчого права, які складають джерела виборчого України та зарубіжних країн, аналіз їх правової природи, та вироблення пропозиції щодо удосконалення національного виборчого законодавства.

Виклад основного матеріалу. На певному етапі розвитку суспільства постає потреба в упорядкуванні існуючих в ньому відносин. Неможливо уявити людське суспільство без регулювання поведінки людей за допомогою певних зразків, моделей, масштабів. На них й складаються, в результаті багаторазового повторення, норми, на які в майбутньому орієнтується суспільство.

Норма права, як загальнообов'язкове правило лежить в самій основі конкретно-регулятивного впливу права на суспільні відносини. Сукупність, система певних норм формує певний правовий інститут, підгалузь, галузь права, право в цілому. Але й норма права має складну структуру, насамперед – ядро, навколо якого «обертаяться» її елементи та з'являються її ознаки. Виділити норму права з тої оболонки, якою вона окутана в процесі свого появи не так просто тому, що вона (норма права) може збільшуватись, ділитись та видозмінюватись [1, с. 54].

З'являючись як результат осмислення колективним розумом, суспільною свідомістю реальних й соціально важливих процесів суспільного буття, норма права надає цим процесам або корис-

не, соціально ціннісний напрямок розвитку, або впорядковує, стабілізує ці процеси, встановлює стійкий врівноважений стан, або ж здійснює й те й інше. Тому нормативний зміст права, появлення норм права – це велике культурне надбання людства, елемент цивілізації [2, с. 61].

Отже, первинним й одним із найважливіших елементів системи виборчого права України, є норма виборчого права (від лат. *norma* – правило, взіреть). Норми виборчого права як складові системи конституційного права України відображають у своїй сукупності сутність і зміст цієї галузі права [3, с. 289]. З огляду на це їх ще іноді порівнюють із клітинами, як першоосновою будь-якого живого організму, біологічної системи [4, с. 31].

На думку В. Федоренка, зазначене порівняння є справедливим і для багатьох інших органічних систем. Так, багатоаспектна система конституційного права України та всі її структурні елементи складаються саме із норм конституційного права. Останні є основою інститутів конституційного права, а також інших частин системи конституційного права – природного та позитивного, загальної частини й особливої частини, матеріального та процесуального, міжнародного і національного тощо. Тобто, система конституційного права України не може існувати поза межами свого нормативного виміру. До того ж право, а згодом і його система, утворилися саме на основі норм права, які історично виокремилися з-поміж інших соціальних норм – релігійних, моральних, етичних, культурних тощо. При цьому норми права зберегли в собі властивості, притаманні всім соціальним нормам загалом [5, с. 128].

На думку С. Князева норми виборчого права є первинним, мінімальним компонентом національного виборчого права, що зберігає всі його специфічні властивості та одночасно відображає особливості механізму юридичного впливу виборчого права на поведінку учасників суспільних відносин у сфері реалізації конституційного права громадян обирати та бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Будучи різновидом правових норм і володіючи загальними їх властивостями, що характеризують їх як об'єктивно зумовлені державно-захищені можливості суб'єктів суспільних відносин (заходи їх соціальної свободи), норми виборчого права відрізняються разом з тим притаманними тільки їм оригінальними ознаками [6, с. 128].

П. Недбайло визначає, «...норма – це не проста констатація фактів, не судження про ті чи

інші їх ознаки, а обов'язкове правило, веління, що завжди вимагає певних результатів, настання чи ненастання певних наслідків. Норма – це завжди правило належної та можливої в її межах поведінки, що зобов'язує, забороняє, дозволяє ту чи іншу дію або вчинок за певних умов. Норма є імператив, який постулює належний зв'язок між людьми; вона зумовлена загрозою невідповідних наслідків для будь-кого, хто відступить від її вимог» [7, с. 73–74]. Такі властивості регулятора суспільних відносин загалом властиві й нормам виборчого права.

З огляду на безперечну первинність норми виборчого права щодо інших структурних елементів системи виборчого права України, дослідження саме їх сутності, змісту, юридичних властивостей і особливостей побудови є своєрідним «ключем» до пізнання інститутів й інших складників системи виборчого права загалом¹. [8; 9; 10]. Традиційною залишається й увага науковців до дослідження відповідної проблематики у загальній теорії права [5, с. 129].

Виявлення сутності та змісту норми виборчого права як первинного складового елементу системи однойменної підгалузі права передбачає детермінацію відповідної юридичної категорії. При цьому йдеться не лише про визначення поняття норми виборчого права, а й про наповнення його належним юридичним змістом, а також виявлення основних кваліфікуючих ознак досліджуваного складника системи виборчого права України.

Цілком зрозуміло, загальні ознаки норми конституційного права дають уявлення про її загальну юридичну природу та дозволяють відрізнити її від інших соціальних норм – релігійних, моральних, культурних, етичних, корпоративних тощо [5, с. 130]. Натомість відмінність норм виборчого права України від норм конституційного права можна визначити через спеціальні, видові ознаки норм виборчого права, тобто такі ознаки, що властиві лише нормам виборчого права.

До системи загальних ознак норм виборчого права України (*таких, що притаманні більшості конституційно-правових норм – Р.Н.*) слід віднести такі із них, як пріоритетність у національній правовій системі; установчий характер; публічно-політичний зміст; система суб'єктів нормотворення та нормо застосування; безпосередність дії; найвища юридична сила, особлива джерельна база; специфічність структури; посилені за рахунок правового захисту Конституції України; гарантованість; теоретико-методологічна обґрунтованість [5, с. 130]. Спробуємо у найбільш загальних рисах дати характеристику цих ознак.

¹ Слід зауважити, що, на відміну від інших структурних елементів системи виборчого права України, норми виборчого права (в контексті дослідження норми конституційного права) є одними із найбільш досліджених у сучасній українській юридичній науці. Так, тільки на дисертаційному рівні юридична природа норм конституційного права України досліджувалася в останні вісімнадцять років кілька разів.

1) *Пріоритетність у національній правовій системі.* Досліджувані норми взаємодіють з іншими конституційно-правовими системами, становлячи тим самим основу конституційного права як галузі права. Остання ж, з огляду на предмет свого регулювання, системи суб'єктів, функціонального призначення в механізмі правового регулювання, особливості системи джерел тощо, є стрижнем національної правової системи, її нормативною системоутворюючою основою.

2) *Установчий характер.* Більшість норм виборчого права України за своєю сутністю є установчими нормами. Не це звертає свою увагу, наприклад Д. Белов: «...частина норм виконує установчу функцію, закріплюючи ті суспільні відносини, які вже фактично існують, або, створюючи правові передумови для появи нових суспільних відносин, що назріли в суспільстві, але не можуть виникнути та розвиватися, допоки для них не буде відповідної правової бази, яка з прийняттям Основного закону і засновується» [4; 11]. Подібної думки й В. Федоренко: «установчий характер норм зумовлюється не лише застосуванням у їх основі однойменного методу, а й особливим предметом правового регулювання цих норм та конституційно-правовим статусом суб'єктів конституційного нормотворення та характером джерел, у яких втілюються ці норми, зокрема, характером Конституції України, більшість нормативних положень якої мають установчий характер» [12, с. 88].

Отже, норми виборчого права України встановлюють загальні засади виборчої системи України, конституційно-правовий статус суб'єктів виборчого процесу, принципи, інститути інших форм безпосередньої демократії, основи організації та діяльності виборчих комісій, конституційні засади виборів до органів державної влади та місцевого самоврядування, тощо.

3) Норми виборчого права України подібні до від усіх інших галузевих норм конституційного права своїм змістом. На нашу думку, їх спільним предметом правового регулювання є найважливіші суспільні відносини, пов'язані з реалізацією публічно-правової влади Українського народу, Української держави, територіальних громад і реалізацією та забезпеченням конституційних прав і свобод людини в першу чергу в політичній, а також інших сферах суспільного та державного ладу [12, с. 89]. Оскільки предмету конституційно-правового регулювання властивий переважно публічно-правовий характер, а об'єктом його впливу, поряд із правами людини, що становлять предмет регулювання всіх без винятку галузей національного права, є значною мірою реалі-

зація влади у суспільстві та державі, то можна стверджувати, що нормам виборчого права, як підгалузі конституційного права України властива така кваліфікуюча ознака, як їх публічно-політичний зміст.

4) суб'єктами нормотворення у сфері виборчого права є Український народ, Українська держава, територіальні громади (*в той час, як для більшості з інших норм права суб'єктами їх творення є держава, іноді територіальні громади через свої органи та посадових і службових осіб – Р.Н.*). Так, зокрема, якщо говорити про акти всеукраїнського референдуму, через які народ України здійснює свої правотворчі (нормотворчі) повноваження, то найчастіше їх предметом є питання конституційного змісту, рідше – адміністративного, і майже ніколи – фінансового, кримінального, цивільного, господарського та інших галузей національного права [5, с. 131].

Слід також відзначити, що суб'єкти нормотворення виборчого права, представлені, в основному органами державної влади, що пояснюється в першу чергу значним переліком суб'єктів, на яких розповсюджується відповідні правові норми. В той час, як суб'єктами нормозастосування у виборчому праві є практично всі суб'єкти правовідносин в нашій державі.

5) більшість норм виборчого права є нормами прямої дії, тобто їхнє практичне застосування (або захист) не потребує спеціальних юридичних механізмів¹ [13] (*мова, в першу чергу, йде про ті норми виборчого права, що містяться в Основному Законі нашої держави та закріплюють виборчі права та свободи громадян України – Р.Н.*). Тобто, у безпосередній практиці норм виборчого права, можна виділити принаймні два головні змістовні аспекти. З одного боку, це нормотворчість і нормозастосування, які здійснюються органами державної влади, а з іншого, – формування та розвиток якісно нового типу правосвідомості та, відповідно, правової культури суспільства, що повинні створити такий політико-правовий «фон», у якому нормотворчість та нормозастосування щодо виборчого права набуватимуть найбільш ефективних форм. Саме цей другий аспект має виключно важливе значення, адже реальний режим конституційної законності виникатиме лише у процесі та за наслідками реалізації правових норм [11, с. 342].

6) норми виборчого права України, будучи відтвореними у системі чинного конституційного законодавства України, мають найвищу юридичну силу щодо інших норм права. Щоправда, ідеться не про всі норми конституційного права, а лише ті з них, які об'єктивовані в Основному

¹ Ч. 3 ст. 8 Конституції України визначає: «Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується».

Законі. Стосовно них Конституція України в частині другій ст. 8 визначила найвищу юридичну силу. Її зміст полягає в тому, що закони й інші нормативно-правові акти ухвалюються на основі Основного Закону та мають відповідати йому. Правовий захист Основного Закону здійснюється, насамперед, Конституційним Судом України, який є єдиним органом конституційної юстиції, що наділений виключними повноваженнями вирішувати питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції та законів України [12, с. 89].

7) норми виборчого права України об'єктуються не лише в Конституції та законах України, а й в інших джерелах права. Взаємодіючи між собою, вони тісно взаємодіють із системою джерел конституційного права України, під якою більшість вчених-конституціоналістів розуміють певну органічну систему, в основі якої лежить політична воля та легітимні інтереси основних суб'єктів конституційного правотворення – Українського народу, Української держави, територіальних громад України й інших перспективних учасників правотворчих процесів. Таким чином, на думку В. Цоклана, система сучасних джерел конституційного права України є системою різнопорядкових, взаємодіючих і пов'язаних між собою ідеологічно-правовими (доктринальними), предметними і структурно-функціональними зв'язками груп джерел відповідної галузі права, які втілюють і юридично закріплюють волю Українського народу, Української держави, територіальних громад [14, с. 315].

8) для норм конституційного права України властива специфічність їх внутрішньої побудови. Як влучно відзначає з цього приводу Д. Белов: «пізнання структури правової норми є першим кроком до виявлення критеріїв її диференціації» [4, с. 31]. Як відомо, з-поміж інших чинників, норми виборчого права різняться між собою як за особливостями внутрішньої побудови, так і за юридичними властивостями їх структурних елементів.

Висновки. Таким чином, до системи загальних ознак норм виборчого права України віднести наступні: 1) пріоритетність у національній правовій системі; 2) установчий характер; 3) публічно-політичний зміст; 4) система суб'єктів нормотворення та нормозастосування; 5) безпосередність дії; 6) найвища юридична сила; 7) особлива джерельна база; 8) специфічність структури; 9) гарантованість.

Норми виборчого права, будучи різновидом конституційно-правових норм і володіючи загальними їх властивостями, відрізняються притаманними тільки їм оригінальними ознаками, зокрема: 1) специфіка, зумовлена змістом предмету правового регулювання; 2) норми виборчо-

го права мають яскраво виражений політичний характер; 3) специфічне коло адресатів норм виборчого права; 4) норми виборчого права утворюють комплексну підгалузь права, що об'єднує державно-правові, адміністративно-правові, фінансово-правові, кримінально-правові норми, а також норми ряду інших галузей національного права України; 5) своєрідність зовнішнього юридичного оформлення норм виборчого права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: *Підручник*. Харків: Консум; Ун-т внутр. дел, 2012. 704 с.
2. Теорія держави і права. Правознавство: *Підручник / За ред. В.В. Копейчикова А.М. Колодія*. К: Юрінком Інтер, 2004. 522 с.
3. Погорілко В.Ф. Конституційне право України : акад. курс : *підруч.* : у 2 т. Т. 1. К. : ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2006. 544 с.
4. Белов Д.М. Структура норми, що закріплює основи конституційного ладу. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2012. № 4. С. 30-33.
5. Федоренко, Владислав Леонідович. Теоретичні основи системи конституційного права України. *Дис. на здобуття наук. ступеня докт. юридич. наук: спеціальність 12.00.02 – «конституційне право; муніципальне право»*. Х., 2010. 550 с.
6. Князев С.Д. Избирательное право в правовой системе Российской Федерации: проблемы теории и практики : *Дис. ... д-ра юрид. наук* : 12.00.02. М.: РГБ, 2003. 507 с.
7. Недбайло П.О. Советские социалистические правовые нормы. Антологія української юридичної думки : в 10 т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін.]. Т. 9 : Юридична наука радянської доби / [упоряд.: В.Б. Авер'янов, О.М. Костенко, В.П. Нагребельний, В.Ф. Погорілко, К.О. Савчук, І.Б. Усенко, Г.П. Тимченко; відп. ред. В.П. Нагребельний]. К. : «Видавничий дім «Юридична коніга», 2004. С. 73–95.
8. Степанюк О.І. Норми конституційного права України: проблеми теорії : *автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук* : спец. 12.00.02 «Конституційне право України». К., 1993. 18 с.
9. Сінькевич О.В. Норми конституційного права України : *автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук* : спец. 12.00.02 «Конституційне право України». К., 2003. 20 с.

10. Чистоколяний Я.В. Конституційно-правові норми в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право України». К., 2005. 20 с.
11. Белов Д.М. Відображення нормами інституту основ конституційного ладу реальних суспільних відносин у державі: порівняльно-правовий аналіз. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 341-343.
12. Федоренко В.Л. Норми конституційного права як основний елемент системи національного конституційного права. *Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія «Право»*. Ужгород, 2006. Вип. 6. С. 87-91.
13. Конституція України від 28 червня 1996 року. К., 2022. 43 с.
14. Цоклан В.І. Система сучасних джерел конституційного права України : монограф.; за ред. В.Л. Федоренка. К. : Ліра-К, 2009. 400 с.
15. Пирого І.С., Белов Д.М. Конституційне право у системі міжнародного права. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 75(1). Ч.3. 2023. С. 34-39.
16. Бисага Ю.М., Белов Д.М., Харута В.Ф. Реалізація принципу народовладдя: доктринальні засади. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 76(2). Ч.1. 2023. С. 79-86.
17. Бисага Ю.М., Белов Д.М., Натуркач Р.П. Правотворчість судової влади при здійсненні правосуддя, як джерело виборчого права. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 2. 2023. С. 11-16.